



VRATISLAV
MAŇÁK

SMRT
STARÉ
MAŠI

HOST



**VRATISLAV
MAŇÁK**



**SMRT
STARÉ MAŠI**



VRATISLAV
MAŇAK

SMRT
STARÉ
MAŠI

BRNO
2022

Vychází s finanční podporou
Ministerstva kultury ČR

Novela „O Žitoví“ vznikla v rámci rezidence,
kterou autorovi poskytlo České literární centrum
(sekce Moravské zemské knihovny v Brně)
ve spolupráci s festivalem globale^o, za podpory
Česko-německého fondu budoucnosti.

© Vratislav Maňák, 2022

Illustrations © Michal Bačák, 2022

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2022
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1176-1 (PDF)

ISBN 978-80-275-1177-8 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1178-5 (MobiPocket)

Tomášovi





O SMRTI STARÉ MAŠI

zpráva od Visly



Umřela Maša. Maša umřela. Rád bych napsal: „Do všech končin země rozlétla se zpráva: ‚Zemřela Marie, Matka,‘“ ale to snad, až o tom všem jednou napíšu doopravdy. A navíc by to nebyla pravda.

Umřela vlastně nečekaně, *ne-očekávaně* v nejprostším smyslu toho slova, protože očekávání, *předjímání*, s sebou vždycky nese *předpoklad*, že vnější hybatel svede vkročit do vašich poměrů a ovlivnit je, jenže Mašu už dávno nešlo považovat za hybatele, a to ne nutně kvůli jejím bolavým nohám nebo zesláblé mysli (ani jedna z těchto tížin stárí se jí nevyhnula). Ona jen nebyla zohledňována. Byla přehlédnuta, opomenuta... pominuta.

Umřela pod květovaným kanafasem v jedné z mnoha nájemních komůrek Starého Města. Toto město sice nebylo onou prastarou, odvěkou metropolí, ve které zamýšlela strávit další část svého k nesnesení

dlouhého života, ale na tom zřejmě příliš nezáleželo. Ono nakonec v životě záleží jenom na máločem, a jak mi po příchodu pověděla její bytná, „Mašenka tady bydlela ráda“.

Nebylo sice jasné, jestli svým „tady“ myslí celé město, nebo jenom pronajímanou světničku, ale svedl jsem si představit obojí a nevadilo ničemu, že komora silně táhla rybinou. Maša se vždycky spokojila s málem, špitál u ní svedla zastoupit i maštal a žalárnickou celu by považovala za knížecí pokoje. A taková byla ještě dřív, než jí věkovitost zastřela jasný úsudek.

Pokud je mi známo, mysl už jí nesloužila, když do těchto krajů přijela, a taky bytná na první setkání vzpomínala s rozpačitým úsměvem. Příznávala, že stará žena sice vypadala jako každá jiná Židovka, ale místní přízvuk u ní slyšet nebylo, třebaže tvrdila, jak je ráda, že se „konečně ocitla tam, odkud se vypravila“.

Ach, ta Maša. Nedivím se, že si obě města — to, kde dříve život vedla, a to, kde ho měla odevzdat — tak snadno spletla. V obou přece stojí ty nejstarší domy na kopci nad údolím. Ulice jsou křivé tam i tady, co krok, to kaple, modlitebna, chrám, v tom taky není rozdíl, a všude kolem křtěnci i obřezanci, solidea i jarmuláta, mitry spodniky, birety štrajmly... popravdě, kdybych už za život neprošel tolik míst, nevěřil bych, že je taková shoda možná, a snad bych i já zapochyboval, jestli jsem se po letech neocitl zase v Jeruzalémě. Jenomže pochyby svedou být únavné, a když se svět nechá vidět, jako se dal vidět mně, snadno se okouká.

Zkřížoval jsem celý Střední východ od Damašku po Turkestán, navštívil Čínu, projel Indií. To, o čem i Mašina domácí mluvila jako o „vzácné podobnosti“ s městem pod horou Moria, je ve skutečnosti jenom vágní důkaz, že Boží představitost není bez konce a že se leccos opakuje. Nevěříte? Možná ani já bych nevěřil.

Bylo třeba strojit pohřeb. Už staletí se o něm tradují legendy a sláma se podle nich mlátí dokonce i na místních dvorcích, jako by snad nikdo neprohlédl totožnost shrbené ženy, co se každou slunnou neděli vyhřívala na náměstí u kašny: že prý o Mašu ve stáří pečoval miláček Jan, blízký přítel jejího syna, a když přišla její poslední hodina, nad úmrtní postelí se skláněli všichni, kterým na ní kdy záleželo.

Není to pravda. Pravda je až příběh schovaný za legendou a den po pohřbu píšu tato slova, abych to dosvědčil.

Maša dodýchala beze svědků a nepřekvapovalo by mě, kdyby dodýchala smírně. Svému přehlédnutí přece musela už dávno přivyknout, co jiného jí taky zbývalo, když si jí svět hleděl, jenom dokud byla pohledná a mladá, ale sotva její panenská krása vyvanula a jako matka dosloužila... co s ní? Bylo snadné její nepotřebné stáří pominout a namluvit si, že důstojné rozloučení vlastně už proběhlo, tys tam byl a on taky, jak o tom svědčí spisy ctnostných mudrců, obrazy v katedrálách a teď už i svatá dogmata. Pochyby se rozkutálely jako cizrna — jenomže Maša nikam neodešla.

Když si odtruhlila to své, neměla přece ani padesát, tak se nejdřív přestěhovala k Janovi (obstaral jí vcelku pěkný domek na lýdijském pobřeží, jak slíbil), a protože se jí přešlapování na jednom místě začalo brzy zajídat, pustila se do sestřina kraje v Provensálsku a odsud pokračovala dál.

Nijak se neskrývala, naopak, ať už na horských pěšinách, nebo v hájcích u pramenů, na kus řeči se zastavovala s kdejakým prostáčkem, kterého potřeřila, a většinou se to neobeřlo bez povyku, protože lidé se s Marií vídávali rádi a rádi o takových setkáních vyprávěli jiným. I já se o nich co chvíli doslechl, a mohl jsem pobývat sebedál, jenom už byly takové zprávy prohnětené a sceděné, zpitvořené do senzacechtivých báchorek o mariánských přízracích. Co naplat, duchařina táhne a Maša přece měla být už dávno pochovaná. Najde se pak ale vůbec někdo, kdo mi ještě uvěří, že její poslední chvíle nastala teprve teď?

Zpráva o Mariině smrti mě zastihla v taklamakan-ské poušti. Nepřiřla oficiálně, ale kdeže, dostavila se jenom jako skromná předtucha. Jenže právě proto, že byla skromná, jak skromná svedla být za svého života i Maša, vypravil jsem se hned. A neopozdil jsem se, jak tvrdívá kdejaká kostelnická povídánka, naopak. Když jsem viděl její růžové, růžovaté cíchy a taky pohříchu bídně otesanou postel, stál jsem u jejího těla jediný a sám. Nikdo další nepřiřel. A bytná se dožadovala ušlé činže.

„Odešla v dobrém, tak ať se i my v dobrém rozžehnáme,“ pověděla, sotva jsem mrtvé ženě zatlačil oči.

Ach, ta Maša. Příštípkařila sice na trhu, rozprodávala mřenky a hrouzky, co zbyly v sítích viselských rybářů, ale každyčký výdělek obratem zas rozdala — a za svou cimru nezaplatila ani jedinkrát. Své domácí a nejspíš i sama sobě namlouvala, že všechno urovná syn, sotva zavítá do města, „počkejte mi ještě pár dní“. Tak to vydrželo týden, dva, tři, tři dlouhé roky! A mně nezbylo než vysvětlovat, a bylo to trochu trapné, to ne že ne, že Maša už žádného syna nemá, nemá ho tak dlouhou dobu, že ji ani není vkusné vymezit. Jenže kde není, kdo by platil, platí pozůstali.

Nasekal jsem dluhy. Když bytná sklidila vysázené groše, radila obrátit se na jistého směnárníka z nových domů pod barbakanem, že prý se v posledních věcech člověka dobře vyzná, leccos svede obstarat a jenom za přátelský obolus. A tak šly další peníze nejdřív k němu a na jeho radu ještě k rakváři, vozkovi, koňskému handlíři, květinářce...

Asi jsem měl zaváhat už ten večer, kdy za mnou po kameníkovi přišel i krejčí a nabízel „brokátový rubášek, hebounký jako hedvábí, podle nejnovějšího střihu a s fajnovou plachetkou, to aby nebožka odešla, jak se patří“. A mohl jsem rozpoznat, k čemu se schyluje, když krejčíka ve dveřích vystřídal učeň ze sochařské dílny, co jindy zlatem a růží natíral tváře sochám, a teď nabízel barvení i na Mašin strhaný obličej, „trochu pudru pod víčka a zdravíčko na líčka,

bude vypadat, jako by jen spala“, říkal, „a když pán přidá na bakšiši, svedu přiheftnout podbradek, už trochu povolil, a stačí ho nenápadně chytnout jehličkou pod sanici, mrtvá vám pak omládne o pár let“.

Nevyhnal jsem je hned — a měl jsem. Měl jsem pochybovat, abych nechyboval, jenže lítost svede být sobecká. Člověk přece rád rozprostírá její břemeno, aby ji nemusel nést sám, hledá, kde a o koho by se zapřel, a snadno potom důvěřuje nabízené pomoci, jako jsem důvěřoval já, když jsem své odvěké pochyby zavěsil hned po příjezdu nad květovaný kanafas.

Snad mě omluví, že jsem míval z duše rád Mašina syna, měl jsem rád i Mašu a teď jsem se hanbil za liknavost i za to, že jsem se nestaral víc a dříve, a považoval jsem za povinnost jí aspoň ve smrti dopřát to nejlepší, co mi město předhodilo. Ať už to bylo cokoliv.

Zaznamenávám tedy, co jsem obstaral:

Smuteční kočár s vozatajem

Čtyřspřeží černých šlonzáků

Buková rakev se zlatými madly

Příkrov z kurpijské krajky

Poduška a polštářek

Kytice karpatských zlatohlávků

Růžový věnec se stuhou

Máry z dubového dřeva

Pozoun, housle a klarinet

Bylo třeba zařídit i leccos dalšího a nerozepisuji se zde o složitých domluvách s hrobníky při svatoanenském kostele ani o sporu s kameníkem o podobu

náhrobku. Sami uvidíte, že se obojí stalo nepodstatné vlastně už po pár krocích smutečního průvodu. A ano, rozloučení sice mělo být tiché, ovšem tou tichostí se myslí... tou tichostí jsem *zamýšlel* ztišení duší v pokoře a smíru, ale v žádném případě zadupání pohřbu do neslyšné němoty, jak k tomu došlo.

Mariin odchod nabídl Varšavě – když už zde nebožka pro jednu ulehla, těžko na tom něco měnit – výjimečnou příležitost vzpomenout a vyprovodit život se stejnou vehemencí, s jakou ho místní lidé dennodenně vychutnávali a užívali v nálevnách a po ulicích. Vystrojená ceremonie (a rád bych si myslel, že vystrojená ve smyslu řádného vypravení, a nikoliv bláznovského opentlení) měla říct jedině: Zemřela žena, která si zaslouží důstojné sbohem. Zemřela Marie, Matka, a právě v tomto pořadí.

Být jen Marií, asi bych o ní nepsal, a i kdyby nákrásně ano, vy byste mou zprávu stejně nečetli – zkrátka proto, že by vám nepřišla zajímavá. Ta ženská přitom měla kuráž, to ne že ne, a je nesmírná chyba ji přehlížet.

Ve stručnosti:

Narodí se děvče, hnedle pohrobek, a rodina je pošle na výchovu k jeruzalémským kněžím, sotva začne chodit. Řádná metropolitní péče se ale neujme, aspoň na první pohled ne. Maša je vlastně pořád ještě dítě, když otěhotní, co víc, ona ani není vdaná, což pokryteckým představám o spořádaném životě tradičních rodin

zrovna nenahrává. Jenže Maša se nedá — a nehanbí. Chce za přítelkyni do Berševy, jede i těhotná. Dokáže najít muže, který se s ní ožení i při vědomí cizího dítěte, co už nosí pod srdcem. A navíc je to řádný člověk, poctivý řemeslník (!). S ním se pak Maša ještě těsně před porodem vydá z Galileje do Judska... a odsud stovky dalších kilometrů přes hory na Sinaji až do Káhiry, to už i s novorozencem. A ani v tomhle případě nejde o cestu, kterou by zvládlo pápěříčko, to rozhodně ne.

Tři roky vychovává dítě v cizině, než se vrátí zpátky do rodného kraje. A když se konečně usadí, pověst rázné a nebojácné ženy, co už svedla ustát nejednu eskapádu, z ní udělá oblíbenou sousedku a vítanou společnici, jejímž vyprávěním je radost naslouchat; tesařovu ženu rádi zvou, kdykoliv Galilea slaví, a ona se stejně ráda vydává najíst, napít a pobavit. Tak to bylo i při svatbě v Káni, kde jsem Mašu poznal já. Naneštěstí pro ni.

Přišel jsem s jejím synem. Nebyl bych tam, nebýt Ješui. Veselka už běžela, jehňata se točila na rožnících, Maša dávala k dobrému popěvky, které si dovezla z Egypta, a když uprostřed zábavy došlo červené, řekla synovi — může se zdát, že dost neprozřetelně —, aby obstaral další. Co následovalo, je snad dostatečně známé. Zázrak. Stal se zázrak. A z Marie se spolu s ním stala už napořád... pouhá matka.

Právě proto teď taky píšu o Maše jako o matce teprve v druhé řadě. Přejít její jméno, nebo ho jenom letmo připodotknout (což je prakticky totéž), by zna-

menalo popřít její osobitost a přitakat všem, kdo ji redukovali na jedinou životní úlohu, jakkoliv záslužnou. Role matky přece už z logiky toho slova není samojediná, ale přimyká se k druhému, je druhým podmíněná a od druhého odvozovaná, divže z mateřství nedělá devítiměsíční vehikl. Maša to na svatbě v Káni ještě nedokázala dohlédnout, ani já jsem nedokázal, ale jakmile její synek předvedl svůj první div s vodou a napříč Izraelem v následujících týdnech přidával další, stala se z Maši služebná Bohorodička — a v této vnucené úloze nástroje spočívá neštěstí zbytku jejího života. Když totiž Ješuu kvůli tomu rozkošnému rebelantství přibili o pesachu na kříž, byla už jenom jeho matkou... jenže čím?

Sám sebe se musím dokola ptát: Kým je vlastně matka, když přijde o syna? Jaký smysl má to slovo, když se nemá ke komu vztahovat?

Z matky nezbylo nic. A Marie přestala být zajímavá.

Pohřeb, o kterém pojednává tato zpráva, proběhl dva dny po mém příjezdu do města. Jistě se mohl konat hned v první chvíli, dnes už vím, že nebylo třeba otálet, ale čekal jsem, jestli se neumoudří počasí, v srpnových dnech bylo nedýchatelno a rozpálené, zaprášené Varšavě by prospěl déšť, a krom toho... doufal jsem, jestli se přece jenom, aspoň na poslední chvíli, neobjeví i ostatní, protože tak se nad tím dojíímá kdejaké sváteční vyprávění.

Že prý Ješuoovi učedníci připluli ze všech koutů světa na zlatých obláčcích, aby mohli matku svého přítele vyprovodit na poslední cestě. Že nechyběl andělský sbor. Že všichni lkali a bědovali. A že Jan držel nad ložem zesnulé palmovou ratolest. Legendy ovšem rády dělají svět lepším, než jaký je ve své podstatě.

Nejen Jan, ale ani žádný další z apoštolů se neobjevil. Za rakví jsem šel sám a se mnou klarinet, pozoun a žebravý židovský houslista. Nemůžu říct ani to, že by se srotily hořekující zástupy. Konečně, místní Mašu moc neznali a navíc to nebyla smrt, ale život, co město celebrou jako jedinou a nikdy nekončící instanci. Nevěříte?

Hlavní třída hučela jak o výročním trhu. Tři kameníci na schodech karmelitánského kostela metali kostky, u toho do sebe holýma rukama rovnou z pekáče ládovali maštěné pirožky — a průvodu nedbali, jako by nebyl. Taky studenti filosofie, co v hloučcích postávali u moštářského vozu a jablečnou šťávu v kalíšcích řezali vodkou, se dál předháněli v košilatém veršování a chechtali se na celou ulici, i když kolem nich projížděl smuteční kočár, a až odulý herynkář, co si za prodané sledě koupil baltský goldwasser a lil ho do chřtánu rovnou z láhve, na spřežení zahalekal „Zdravas Maria“. Pochybuju ovšem, že věděl, co činí, protože už byl zlitý pod obraz.

Kdyby Maša teprve umírala, to by bylo něco jiného. Stačilo by její poslední hodinku dát mezi místními s dostatečným předstihem ve známost, možná ji i tro-

chu zveličit (jako by snad umírání nebylo veliké dost), a rázem by se našli tací, kteří by přikvačili odpočítat její dech. A s gustem.

Kdejaký flašinetář vyhrávající po jarmarcích o krvavých mordech vám poví, že obecenstvo ve skutečnosti nevzrušuje konečný stav, ale změna, takže ne smrt, ale vytrácení života, protože ten přece přihlížející dav ještě pevně drží v plicích. Kde je dokonáno, pozornost opadá — a ne nutně kvůli srpnovému vedru. Ostatně, v tomhle pomýleném městě se nezajem ukázal ještě jako ta úspornější odezva.

„To byla ale hezká babička,“ pověděla mi mladá květinářka, když jsem s ní nad tělem nebožky handloval zlatohlávky pro smuteční kytici. „Hezká, hezounká,“ zopakovala, jako by snad ani nemluvila o člověku, ale o rozkošném psíkovi, a chybělo už jenom to, aby mrtvou Mašu podržela pod bradou.

Na svých cestách jsem poznal mnohé, a tady rozhodně nešlo o novum: kraj za krajem bez rozdílu svede být stáří leda hezké, úsměvně roztomilé jako palácový psík, ale krásné, to jistě ne. Mašinu tvář zbrázdil nejen osud, o který se neprosila, ale nádvkem i život v délce staletí, a co je zvrásněné, není hladké, co není hladké, není mladé, a co není mladé, nemůže být krásné — snad s výjimkou antikvárních seslí a komod. Nebudu zastírat, že se mi taková plytkost docela protiví.

Při Mašině pohřbu rozprodávala květinářka na jednom z prašných nároží zbylá liliáta. Sotva se k ní průvod přiblížil, zachvěla se a před svou *hezkou*

babičkou sklopila zrak. Jistě by šla omluvit ostýchavostí mládí, ovšem hned o pár metrů dál se panské posluhovačky skláněly nad kořenářskými nůsemi, přebíraly heřmánek a slupky ořechů, aby si měly čím obarvit šednoucí vlasy tu na blond, tu do hněda, a sotva jim k tomu začal hrát klarinet smuteční pochod, ošklíbaly se, dokonce křížovaly a k vozu se obracely zády.

Před výčepem u karmelitánského kostela bylo potřeba zastavit, protože vozka si na poslední chvíli před pohřbem dával šít nový klobouk a nestihl napojit koně. Už když jsme se blížili, dobíjel se k pípě opilý zedník a chtěl pokračovat v pijatice, jenže šenkýřka ho vyhnala. Rozkročená zůstávala ve dveřích, sešněrovaná v pase, s vystavenými povadlymi prsy, vlasy stále černými a s tvářenkou na lících. Sotva jsem ji poprosil o džber vody pro šlonzáky, ošila se, jako by snad měly táhnout ji, a než aby měla s pohřbem co do činění, raději přivolávala zpátky vykázaného spířara.

„Lemku, pojd' sem, pojd'! Naleju ti vodku!“

Smrt nabrala nepřístojný šmak. Pohřeb se zdál zvrhlejší než sebevětší obscénnost.

Bylo třeba uhnout ze zamýšlené trasy, koním zkrátka nikde nechtěli dát pít, a zabočit do jedné z ulic kolmých k bulváru. Tady jsme narazili aspoň na studnu, kde mohl kočí spustit vědro z rumpálu, a sotva nabral vodu, přišel za mnou správce městské pokladnice; však taky smuteční průvod zastavil jenom pár

kroků od bran jeho domu a on, slavnostně vystrojený a s napudrovanou tváří, zrovna u vchodu vyhlížel hosta k sobotnímu obědu.

„Upřímnou soustrast,“ řekl místo pozdravu. „Smím-li se zeptati, kdo ráčil umřítí?“

Odpověděl jsem prostě, že zemřela Marie, Matka. Víc jsem nepovažoval za nutné. I když poněkud přepjaté, měl pokladník své dekorum a dalo se u něj čekat i řádné vzdělání, aby pochopil, o kom jde řeč — tím spíš, že se mu za zády tyčilo průčelí jednoho z mnoha bohorodiččiných kostelů.

„Matka tedy, pravíte? Budiž jí země lehká a nejlehčí. A stará-li byla, stará?“ nedovtípil se ničeho. I pro něj už byla Maša dávno na pravdě Boží. A tak jsem jenom přisvědčil, že stará. Své roky koneckonců měla, to ne že ne.

„Jak trudné,“ pokýval byrokrat hlavou. „Avšak... venkoncem se všichni v stáří odeběřeme na věčnost, to k požehnaným letům patří až v pravdě,“ říkal a málem se u toho usmíval, protože věk a smrt pro toto město platily za bližší spojení než mládí a zrození. Nikdo by si přece nepředstavoval mladou pannu, jak se právě dere matce z lůna, kdežto nad prvním šedým vlasem každý hned rozhoupává umíráček.

„Pánbůh ráčil dáti a pánbůh ráčil vzítí,“ pokračoval pokladník a díval se po muzikantech, co ve stínu pohřebního vozu ladili nástroje. „Ale k čemu ta hudba? Černý vůz, kočí v klobouku? Vždyť to připomíná... neurazte se, ale připomíná to divadlo.“

Namítl jsem, že k důstojnému pohřbu průvod patří.

„V důsledku nemám nic proti pohřbům, každému, co jeho jest. Nicméně... ve vašem zármutku je mi to trochu trapné, že, nicméně...“ ve slovech se svíjel jako v kádi s olejem, „ráčili jste zastaviti přímo u mého domu a... nehněvejte se prosím, ale já každou chvílí čekám vzácnou návštěvu, hostím jeho excelenci maršálka, a vy... vy jste *krajně nevhodní*,“ přešel k důvěrnému šepotu. „Abychom si rozuměli, před pár dny se uzdravil z těžké příjice, za těchto okolností, to jistě chápete, není namístě kaziti mu apetit smutečným průvodem jako jakýmsi... nevkusným mementem.“

Mluvil ještě dál, ale už se není třeba více rozepisovat. Hnal nás zkrátka pryč, pro lehkou mysl a dobré zažívání očekávaného hodnostáře, kterému se po nemoci vrátily síly, a sotva je nabyt, nechtěl vidět, že by je jednou mohl zase ztratit. Jsem si ale téměř jistý, že stejně by se napudrovaný byrokrat zachoval, i kdybych Mašu kolem jeho domu doprovázel živou. Stáří se přece kdekomu jeví jako nepotřebné a současně *pomoc* potřebující, *bezmocné* a *nemohoucí*, a pak se může snadno zdát, že i náznak vytrácejících se sil působí konečně, jako by v něm smrt zasílala svou navštívenku. Jenže Mašina smrt slabostí nebyla. Ve skutečnosti šlo o buřičský akt.

Čtyři dny před mým příjezdem do města dělo se ve Varšavě mariánské procesí a byla to „velikánská sláva“ — tak mi o něm aspoň vyprávěla jarmarečnice, co na